

33. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych. – Warszawa, 1938. – S. 124.
34. Sprawy Narodowościowe. – 1938. – № 6.
35. Sprawy Narodowościowe. – 1939. – № 2.
36. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939): zarys problemu / M. Szumiło // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 2002. – Z. 13/14. – S. 153–170.
37. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939 / Z. Zaporowski // Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1992. – 265 s.

В статті определены основные направления парламентской работы УНДО в сейме и сенате Польши накануне Второй мировой войны, проанализированы резонансные законопроекты национал-демократов, установлены причины неудачи нормализации польско-украинских отношений.

Ключевые слова: УНДО, сейм, сенат, законопроекты, нормализация.

The article outlines the main directions of the parliamentary work UNDO in the Sejm and Senate of Poland before World War, analyzed bills most resonant national democrats, the causes of failure of normalization of Polish-Ukrainian relations.

Key words: UNDO, Sejm, Senate, bills, normalization.

УДК 94 (477) “1987–1989”

ББК 63.3 (4 Укр)

Володимир Субботін

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ УГКЦ: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1987–1989 рр.)

Охарактеризовано державно-церковні відносини в західних областях УРСР у 1987–1989 рр., зокрема, проаналізовано особливості створення й діяльності Комітету захисту УГКЦ, визначено структуру нелегальної організації, показано найрезонансніші акції, організовані Комітетом.

Ключові слова: УГКЦ, Комітет захисту УГКЦ, І.Гель, КПУ.

У другій половині 1980-х рр. загнана радянською владою в підпілля греко-католицька церква здійснила перші кроки на шляху до відродження та відбудови церковної структури на батьківщині. Послаблення карально-репресивної системи після приходу до влади генерального секретаря ЦК КПРС М.Горбачова, поступова демократизація режиму, що супроводжувалася розбудовою мережі організацій національно-демократичного табору, стали тими каталізаторами, які заклали підґрунтя легалізації греко-католицької церкви в УРСР. Координуючим органом, який очолив боротьбу віруючих із державно-партійним апаратом і Російською православною церквою (РПЦ), став Комітет захисту УГКЦ.

У сучасній українській та зарубіжній історіографії немає спеціальних розвідок, які б присвячувалися діяльності Комітету захисту УГКЦ. Питання розглядалося в руслі тематично й хронологічно ширших проблем. Окремі його аспекти проаналізовані в працях О.Бажана та Ю.Данилюка [1], Б.Боцюрківа [4], С.Кобути [13], В.Марчука [14], О.Муравського [15], В.Пашенка [16; 17], Я.Стоцького [18] та інших науковців, а також низці колективних монографій і багатотомних досліджень, серед яких заслуговує на увагу “Історія релігій в Україні” [11]. Джерельну основу статті становлять документи Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО України), інтерв’ю з греко-католицькими священнослужителями, записані науковими співробітниками Інституту історії церкви при Українському католицькому університеті та студентами цього вишу [8–10], і матеріали офіційної та самвидавної періодичної преси, спогади членів Комітету й відомих громадсько-політичних діячів національно-демократичного табору [5]. Основна мета статті – розкрити передумови та процес легалізації греко-католицької церкви в другій половині 1980-х рр. у руслі діяльності Комітету захисту УГКЦ.

Упродовж 1985–1987 рр., незважаючи на задекларовані М.Горбачовим демократичні процеси, відчутних змін у сфері державно-церковних відносин у західному регіоні УРСР не відбулося: партпарат продовжував нав'язувати місцевому населенню атеїстичні переконання, а РПЦ надалі залишалася вірним союзником держави в боротьбі з уніатською церквою, прислужницею “фашизму та імперіалізму”. Митрополит Львівський і Тернопільський Никодим заявляв, що “православні віруючі західних областей живуть повнокровним життям [...], вільно задовільняють усі свої духовні потреби” [16, с.414]. Більше того, місцеві партчиновники звітували про викорінення греко-католицької церкви із західних областей республіки. Зокрема, Івано-Франківський обком Компартії спільно з уповноваженим Ради у справах релігій у таємних звітах до ЦК КПУ повідомляв, що коли в 1970 р. греко-католиками себе визнавали понад 18% віруючих Івано-Франківщини, то в 1988 р. – тільки 3% [6, арк.61].

Для відродження руху за легалізацію греко-католицької церкви в УРСР ще у вересні 1982 р. було створено “Ініціативну групу для захисту прав віруючих та церкви”, яку очолив Й.Тереля, а після його арешту того ж року – В.Кобрин. Ініціативна група налагодила видання самвидавної “Хроніки Католицької Церкви в Україні” (головний редактор Й.Тереля). Згодом група трансформувалася в Центральний комітет українців-католиків [6, арк.52–55]. Однак у 1987 р. Й.Тереля, який, на думку багатьох сучасників, “був справді духовно вільною людиною, людиною без страху, без всякої дипломатії” [6, арк.55] і багато зробив для відновлення легальної діяльності УГКЦ, емігрував за кордон. Комітет де-факто припинив існування.

“Нове дихання” Комітет отримав після звільнення з ув'язнення значної кількості дисидентів (тільки впродовж 1987 р. із концтаборів звільнено близько 300 осіб [7, с.603]), які долучилися до боротьби греко-католиків за свої права. Власне завдяки політв'язням наприкінці грудня 1987 р. у Львові неформальна організація відновила роботу. Очолив Комітет І.Гель. Згодом з приводу цих подій багаторічний політв'язень згадував: “Під осінь (1987 р. – В.С.) що раз настійніше виникла потреба відновлення роботи Комітету захисту УКЦ... Старий склад Комітету не діяв – не мав керманіча. Очолюючи комітет запропонували мені” [2, с.185].

Після обрання І.Геля головою Комітету захисту УКЦ відбулися зміни в його складі. Секретарем Комітету залишився о. Григорій Будзиновський (м. Львів). Членами неформальної організації стали: о. Петро Зеленюх (парох с. Калинівка Яворівського р-ну Львівської обл.); Василь Кобрин (політв'язень); о. Ярослав Лесів (член Української Гельсінської Групи); єпископ Іван Маргітич (парох с. Бортавське Виноградівського р-ну Закарпатської обл.); Стефанія Петраш-Січко (активістка УГКЦ); о. Михайло Гаврилів (єромонах Чину св. Василя Великого); Степан Хмара (політв'язень). Дослідники по-різному оцінюють поєднання церковно-релігійного та дисидентського руху, кінцевою метою якого повинно було б стати юридичне визнання УГКЦ. З одного боку, дисиденти надали релігійному рухові греко-католиків рішучості та додали церковному кліру впевненості у власних силах. З іншого боку, співпраця дисидентів із Комітетом захисту УКЦ дозволяла партчиновникам спекулювати на справжності намірів вірних і священнослужителів, привела до ототожнення нелегального органу з політичною, а не церковно-релігійною інституцією [15, с.193].

Після реорганізації Комітету рух за легалізацію забороненої церкви постав на якісно вищий рівень, набув широкого суспільного розмаху. Основним інструментом у боротьбі греко-католиків за визнання стали: багатолюдні богослужіння, маніфестації, звернення відомих церковних діячів до республіканського та союзного керівництва, участь у міжнародних форумах тощо. Поступово міжконфесійні суперечності з релігійної площини переросли в політичну. У відповідь на відкриту підтримку владних структур РПЦ підтримку УГКЦ задекларували громадсько-політичні об'єднання національно-демократичного табору, народні депутати УРСР і СРСР [15, с.186].

Однією з перших спроб Комітету захисту УКЦ донести до світової громадськості про проблеми греко-католиків в УРСР повинна була б стати участь І.Геля, В.Чорновола та М.Гориня в Міжнародному конгресі із захисту прав людини, який відбувся в Москві 10–12 грудня 1987 р. [3, с.16]. Незважаючи на те, що участь у Конгресі представники національно-демократичного табору не взяли через арешти й ув'язнення, головою Комітету захисту УКЦ І. Гелем була написана доповідь, яку згодом визнано тимчасовим офіційним програмним документом греко-католицької церкви. У документі наголошено на необхідності визнання неправомірним скликання та рішення т. зв. Собору 1946 р.; визнання УГКЦ юридичною особою й повернення їй конфіскованого майна (храмів, допоміжних будівель, ікон і церковної літератури, іншого майна, надбаного церквою); відновлення духовної академії та семінарії, монастирів, видавництва, повернення церкві тих будівель, у яких ці інституції функціонували; створення умов для повернення в Україну з вигнання ієрархів УГКЦ (резиденцією глави церкви повинен був стати собор св. Юра у Львові) [2, с.143].

Упродовж 1988 р. Комітет захисту УКЦ значну увагу приділяв налагодженню відносин із провідними західними політиками. Уже 21 лютого 1988 р. відбулася перша зустріч І.Геля із заступником держсекретаря США Д.Шіфтером, який висловив прихильне ставлення своєї держави до проблеми легалізації греко-католицької церкви в УРСР. Ця тема також була однією з домінуючих на міжнародній конференції з прав людини у Венеції (Італія). Зокрема, про особливості становища греко-католиків у західних областях УРСР доповів представник США в ООН Д.Кирпатрик [5, с.86].

Двадцять першого квітня 1988 р. у Львові відбулася зустріч членів Комітету захисту УКЦ із першим секретарем Австрійського посольства в СРСР Т.Майр-Хартінгом і радником Французького посольства П.Бульбом. “Хоча наша чотирьохгодинна розмова проходила у мене на квартирі, – відзначав І.Гель, – але обидва дипломати одразу повідомили, що вона носить офіційний характер, і що вони прибули до Львова за дорученням своїх урядів, щоб вивчити релігійну і суспільну ситуацію в Західній Україні й розробити програму дій Австрії і Франції на підтримку свободи совісті, слова, зборів в СРСР” [5, с.85]. Ці ж проблеми неодноразово обговорювалися з першим секретарем посольства Нідерландів Робертом ван Лянсхотом.

Значні надії представники Комітету захисту греко-католицької церкви покладали на зустріч із президентом США Р.Рейганом, яка відбулася 30 травня 1988 р. під час його перебування в Москві [6, арк.13]. На зустрічі, яку організував митрополит М.Любачівський [6, арк.45], члени Комітету захисту УКЦ окреслили коло проблем, які постали перед церквою [3, с.16]. “За програмою наша зустріч мала відбуватися в американському посольстві, – згадував І.Гель. – Запрошено було відомих громадських представників від кожної республіки, саме республіки, а не національності... Зустріч мала презентаційний, пропагандистський характер. Вона мала засвідчити турботу американців правами людини в СРСР” [2, с.145].

Чотирнадцятого–сімнадцятого листопада 1988 р. І.Гель, єпископ П.Василик та о. М.Гаврилів взяли участь у засіданні наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), яка проходила в Москві. Шістнадцятого листопада відбулося засідання “круглого столу”, де обговорювалися три блоки питань: 1) національне питання, проблеми прав людини й політв'язнів; 2) релігійні питання; 3) проблеми еміграції. У другій секції дискусія зосередилася на проблемних питаннях легалізації УГКЦ. На відміну від низки депутатів Верховної Ради СРСР, які виступили з різкою критикою діяльності Комітету захисту УКЦ, підтримку греко-католикам висловили члени комісії НБСЄ та російський правозахисник о. Г.Якунін [5, с.86–87].

На батьківщині, починаючи з 1988 р., вимоги віруючих легалізувати УГКЦ, за висновками партчиновників, характеризувалися “дедалі більшою агресивністю, переходом на мову ультиматумів, намаганням тиснути на органи державної влади”. Така оцін-

ка подій у західному регіоні зумовлювалася зміною методів і форм боротьби Комітету [16, с.435]. Звичними для мешканців Західної України ставали панахиди на могилах Січових стрільців, молитви біля визначних пам'ятних місць забутої національної історії, а також релігійні обряди, богослужіння в діючих або ж тимчасово закритих культових спорудах. Крім церковно-релігійної проблематики, практично завжди на таких велелюдних зібраннях порушувалися питання національної символіки, мови, трагічних сторінок історії, екології [15, с.178]. Набували дедалі більшого поширення поїздки священнослужителів і віруючих Львівщини в інші регіони Західної України для зміцнення авторитету церкви та навернення віруючих у лоно УГКЦ [10, арк.67–69].

Керівниками Комітету захисту УКЦ не полишалися спроби мирними, дипломатичними методами розв'язати міжконфесійний конфлікт [15, с.174]. Зокрема, у січні 1989 р. о. П.Василик звернувся до першого секретаря ЦК КПРС М.Горбачова з проханням провести переговори щодо “наболілих питань, пов'язаних з організацією нашої церкви” [14, с.263]. Однак, із зрозумілих причин, пропозиція залишилася не реалізованою. Паралельно проходив збір підписів з вимогою до керівництва СРСР відновити діяльність забороненої церкви (на середину 1988 р. Комітет захисту УКЦ зібрав близько 60 тис. підписів [8, арк.17]).

Двадцять другого січня 1989 р. Комітет захисту УКЦ спільно з “Марійським товариством” організував молебень перед митрополичими палатами собору святого Юра у Львові, який присвячувався відзначенню 70-ї річниці Злуки УНР і ЗУНР. Подія викликала обурення львівсько-дрогобицького єпископа Никодима. У результаті на судовому засіданні 9–10 березня 1989 р. Ірину Калинець було ув'язнено за організацію несанкціонованого мітингу. Кількатисячна маніфестація, що прагнула висловити підтримку звинуваченої, була розігнана загонами міліції [12, с.10].

Причини запеклої боротьби державно-партійного апарату з віруючими УГКЦ легко зрозуміти, проаналізувавши слова першого секретаря Тернопільського обкому партії, для якого офіційно зареєструвати греко-католицьку церкву означало: перекреслити багатовікову боротьбу українського народу проти католицизму й унії; зареєструвати не релігійну, а релігійно-націоналістичну організацію, тісно пов'язану із закордонним центром УГКЦ, що послужило б пошвавленню під релігійними прапорами націоналістичних, антиросійських, антирадянських настроїв; сприяти початку розколу в середовищі православних громад, спонукати переходу частини православних віруючих (35–40%) в уніатські парафії [16, с.431].

Зважаючи на небажання влади розпочати переговори про можливу легалізацію церкви, греко-католики із середини травня 1989 р. розпочали безстрокове голодування в центрі Москви. У голодуванні брало участь близько п'ятдесяти людей, які кожного тижня змінювали один одного, запобігаючи, таким чином, серйозним захворюванням, спричинених недоїданням та обмороженням. Акція, участь в якій брали, здебільшого, вихідці з Галичини, завершилася безрезультатно наприкінці листопада 1989 р., проте привернула увагу світової громадськості до проблем греко-католицької церкви, продемонструвала непохитність намірів віруючих.

Легалізацію греко-католицької церкви пришвидшила 150-тисячна маніфестація віруючих цієї церкви, організована Комітетом захисту УКЦ 17 вересня 1989 р. у Львові в день 50-ї річниці окупації радянськими військами Західної України. Попередні спроби зірвати акцію силовими структурами, заарештувати її організаторів зазнали невдачі, незважаючи на приїзд до Львова першого заступника МВС УРСР Дурдинця [8, арк.16]. Пройшовши центральними вулицями міста, маніфестанти вимагали прискорити легалізацію забороненої церкви. Журналісти радіо “Свобода” відзначали: “Події 17 вересня у Львові були найбільшим досі виявом могутності УКЦ в офіційно атеїстичній державі... Після таких подій питання легалізації УКЦ по суті вирішено фактично, залишилось його тільки формально оформити” [19, арк.25]. Телетрансляцію маніфестації здійснювали

провідні канали світу [8, арк.16]. Першого жовтня 1989 р. масове богослужіння й похід у Дем'янів Лаз відбулися в Івано-Франківську (захід зібрав понад 50 тис. осіб). Чотирнадцятого жовтня за участю 70 тис. осіб біля могил Січових стрільців відбулося богослужіння в Тернополі [5, с.88].

Після подій 17 вересня 1989 р. для влади стало очевидним, що необхідно “нарешті вирішити проблему уніатів”. Чиновники вважали, що “це дуже непросте, наболіле питання і воно потребує нових, вільних від старого мислення підходів. Перед державою рівні всі церкви. Не повинно бути улюбленої церкви і церкви-пасербиці. Уніатську церкву ми не можемо не визнавати...” [16, с.446]. Першого грудня 1989 р. після візиту першого секретаря ЦК КПРС М.Горбачова до Ватикану офіційно оголошено про легалізацію УГКЦ у СРСР.

Таким чином, завдяки спільним зусиллям Комітету захисту УКЦ, священнослужителів та віруючих, а також тиску світової громадськості на керівництво СРСР, наприкінці 1989 р. греко-католицька церква відновила свою діяльність на батьківщині, що, однак, не вирішило низки наболілих проблем, передусім, повернення її храмів і церковного майна. Легалізація УГКЦ стала можливою не тільки дякуючи активним діям віруючих і духівництва церкви, але й завдяки пасивності та байдужості (подекуди свідомої) місцевих компартійних чиновників. Проаналізувавши ситуацію в західноукраїнських областях, ЦК КПУ констатував, що в регіоні практично не велася попереджувальна робота із священнослужителями, особами, схильними до порушень законодавства, навколоцерковними елементами. З прикрістю відзначилися безпринциповість комуністів і бездіяльність правоохоронних органів, які “на місцях у багатьох випадках також стали займати позицію стороннього спостерігача, не вживають належних заходів для припинення порушення чинного законодавства” [17, с.437].

1. Бажан О. Випробування вірою: боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950–1980-х рр. / О. Бажан, Ю. Данилюк. – К., 2000. – 329 с.
2. Батенко Т. “Я повстаю, отже я існую”: політичний портрет Івана Геля / Т. Батенко. – Львів, 1999. – 222 с.
3. Боднар Н. Як це було / Н. Боднар // Експрес. – 2007. – 6–16 серпня. – С. 16.
4. Боцюрків Б. Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946–1989 рр.) / Б. Боцюрків // Ковчег. – 1993. – Ч. 1. – С. 113–152.
5. Гель І. “У людей був такий ентузіазм і завзяття, що влада почала боятися”: хроніка буремних літ / І. Гель // Катакомбна церква. (Двадцятиліттю виходу Української греко-католицької церкви з підпілля присвячується) : статті й матеріали. – Львів : Логос, 2009. – С. 83–89.
6. Державний архів Івано-Франківської області, ф. П-1, оп. 1, спр. 5367.
7. Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956–1991) / Ю. Зайцев // Львів. Історичні нариси / [упоряд. Я. Ісаєвич та ін.]. – Львів : Друкарня оо. Василян “Місіонер”, 1996. – С. 598–632.
8. Інтерв'ю з І. Гелем // Архів Інституту історії церкви (далі – АІЦ). – Львів.
9. Інтерв'ю з о. Михайлом Гаврилівим від 05.1988 р., м. Київ. Інтерв'юер: Гудзяк Б. // АІЦ, П-1-1-902.
10. Інтерв'ю з о. Павлом (Петром Мадяром) від 30.11.1994 р., Закарпатська область, Іршавський район, с. Білки. Інтерв'юер: Габор В. // АІЦ, П-1-1-449.
11. Історія релігій в Україні : у 10 т. / [редкол. : А. Колодний та ін.]. – К. : Світ знань, 1996. – Т. 4 : Католицизм. – 1996. – 456 с.
12. Іськів В. Початок діяльності Львівського Руху / В. Іськів // Форум. – 2009. – № 2. – С. 3–21.
13. Кобута С. Політичні аспекти легалізації Української греко-католицької церкви (1987–1991 рр.) / С. Кобута // Людина і політика. – 1999. – № 3. – С. 23–28.
14. Марчук В. Церква, духовність, нація : Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.
15. Муравський О. Західні землі України: шлях до незалежності / О. Муравський. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – 268 с.
16. Пащенко В. Греко-католики в Україні: Від 40-х рр. ХХ ст. до наших днів / В. Пащенко. – Полтава : Асмі, 2002. – 616 с.
17. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України Ч. 2 / В. Пащенко. – Полтава : Полтава, 2001. – 538 с.
18. Стоцький Я. Українська греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.) / Я. Стоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 432 с.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 32, спр. 2659.

Охарактеризованы государственно-церковные отношения в западных областях УССР в 1987–1989 гг., в частности проанализированы особенности создания и деятельности Комитета защиты УГКЦ, определена структура нелегальной организации, показано самые резонансные акции, организованные Комитетом.

Ключевые слова: УГКЦ, Комитет защиты УГКЦ, И.Гель, КПУ.

In the characteristic of state-church relations in the western regions of USSR in 1987–1989, in particular peculiarities of creation and protection of the Church Committee, determined the structure of illegal organizations, shows most resonant shares held by the Committee.

Key words: Church, Ukrainiant Committee of Greco-catholic church, I.Hel, KPU.

УДК 356.35 (477)

ББК 63.3 (4 Укр)

Богдан Левик

СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано військово-політичні кроки незалежної України в перші роки створення Збройних сил. Особлива увага приділена військовим підрозділам Чорноморського військово-морського флоту, які добровільно приймали присягу на вірність Україні в умовах протистояння з військовими морськими Російської Федерації.

Ключові слова: Військово-морський флот України, Збройні сили України, Чорноморський флот.

В історії кожного народу є періоди, коли перед ним постають доленосні завдання, від вирішення яких залежить ціла епоха його подальшого розвитку й існування. Саме такі періоди стають актуальними та важливими для висвітлення істориками. Після розпаду СРСР перед Україною виникло питання створення власної системи національної безпеки й оборони. Головна роль у вирішенні цього завдання лягла на плечі Збройних сил, у складі яких важливе місце належить Військово-морським силам (ВМС).

Жодна держава не повинна покладати надії на політичні, дипломатичні й економічні методи врегулювання кризових ситуацій. Свою переконливу перевагу в міжнародних відносинах демонструє стратегія стримування, яка базується на військовому потенціалі. Військове будівництво – необхідний компонент національного державотворення, а боєздатна армія – надійний гарант її безпеки. Державним пріоритетом у військовій сфері має стати сучасна трансформація армії.

Такої думки притримуються провідні світові, вітчизняні та європейські експерти з питань безпеки З.Бжезинський, экс-секретар РНБОУ, академік В.П.Горбулін, экс-міністр оборони України А.Гриценко, Г.Перепилиця та інші відомі громадсько-політичні діячі. Військову безпеку традиційно розуміють як головний предмет національної безпеки [1].

Значний вклад у дослідження вказаної проблематики зробили авторитетні зарубіжні науковці, колишні керівники міжнародних військово-політичних інститутів, державні діячі: Г.Кіссінджер, Дж.Кеннан, С.Хантінгтон, Д.Волкогонов, Дж.Джоулвен, Дж.Мак-Коннелл, Дж.Робертсон, Х.Солана. Принципи розробки й розвитку системи оборонного планування як основи реформування збройних сил були сформульовані американськими вченими Ч.Кітчем та Р.Маккіном, Б.Радвіком [2].

Серед українських дослідників помітне місце в дослідженнях проблем національної безпеки займають праці В.Богдановича, В.Ліпкана, А.Бірюченка, О.Дзьобаня, О.Палія. Військовому плануванню безпеки й оборони присвячені роботи вітчизняних дослідників О.Бодрука, Д.Бондаренка, А.Іващенко, А.Невольниченка, В.Шевченка, Є.Шелеста, М.Шпури, Ю.Бодрика [3].

Закон України “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами” (ст. 19 ч. 4) дозволяє проводити наукові дослідження з проблем військового будівництва, здійснювати їх публічне обговорення, створюю-